

Myr mellom lokal og nasjonal planlegging og styring – planlegging av fjelldestinasjonen Turufjell

Peatland Between Local and National Planning and Governance – Planning the Mountain Destination, Turufjell

Vetle Ulrichsen Flaget

Ph.d.-stipendiat, Institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging, Universitetet i Agder
vetle.u.flaget@uia.no

Mikaela Vasstrøm

Ph.d., førsteamanuensis, Institutt for global utvikling og samfunnsplanlegging, Universitetet i Agder
mikaela.vasstrom@uia.no

Kjell Overvåg

Ph.d., professor, Institutt for organisasjon, ledelse, styring, Høyskolen i Innlandet
kjell.overvag@inn.no

Sammendrag

Kommunens plan- og styringsrolle må balansere lokale initiativ overfor nasjonal politikk og forventninger. For norske fjellkommuner kommer dette særlig til uttrykk når arealforvaltningen skal vekte behovet for nye utbyggingsområder mot et ønske om å begrense nedbygging av natur og fjellområder. Nasjonal politikk har de siste tiårene ilagt bevaring av myr stadig større vekt overfor andre samfunnsinteresser. Denne artikkelen utforsker hvordan *myras nye aktualitet* påvirker en lokal planprosess for et hytteutviklingsprosjekt. Vi analyserer nasjonale styringsdokumenter, planleggingsdokumenter på lokalt nivå og kvalitative intervjuer. Videre forstår vi myr som et institusjonelt lag av forståelser, verdurderinger og prosedyrer, og finner at dette skaper et «fortolkningsrom» når nasjonal politikk oversettes til en lokal kontekst. Til tross for at myras nye aktualitet har fått stor påvirkning på den lokale planpraksisen, har hytteområdet i hovedsak blitt bygget ut. Utbygging har blitt muliggjort samtidig som myra tilsynelatende blir ivarettatt.

Nøkkelord

flernivåstyring, myr, hytteutvikling, institusjonelle lag

Abstract

The municipality's role in local planning and governance necessitates a balance between local initiatives and national policies. This balance is particularly pronounced in Norwegian mountain municipalities, where land governance must prioritize between the imperative for new development areas and the aspiration to limit further degradation of nature. In recent decades, national policies have increasingly underscored the preservation of peatland at the expense of other societal interests. The article examines how the heightened significance of peatland influences the local planning process for second home development. Our analysis contains national governance documents, local-level planning documents, and qualitative interviews. Additionally, we conceptualize peatland

as an institutional layer encompassing understandings, valuations, and procedures. This perspective reveals a 'soft spot' emerging as national policies are internalized within the local context. Despite the considerable impact of peatland's newfound relevance on local planning practices, the development of second home has predominantly proceeded. Development has been facilitated while ostensibly preserving the peatland.

Keyword

multilevel governance, peatland, second home development, institutional layering

Innledning

Norske fjellkommuner opplever et økende arealpress fra ulike interesser, aktører og institusjoner. Det er forventet at kommuner legger til rette for samfunnsutvikling gjennom planlegging og forvaltning av ressurser og arealer. Fjellkommuner har i økende grad tatt i bruk stedsbaserte eller «endogene» utviklingsstrategier for å utnytte stedsspesifikke kvaliteter, ressurser og geografiske konkurransefordeler (Teigen, 2015). For mange norske fjellkommuner som ligger innenfor rekreasjonsomlandene til de større byene, har dette ført til en satsing på hytteutvikling som næringsvei (Overvåg, 2010). Samtidig har nasjonale myndigheter gjennom nasjonal politikk og forventninger til kommunal planlegging i stadig større grad pekt på behovet for å begrense utbygging av fjellområder for å bevare arter, økosystemer og redusere klimagassutslipp (Meld. St. 13 (2020–2021); Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2023).

Norsk planlegging kan beskrives som en form for flernivåstyring mellom myndigheter på kommunalt, regionalt og statlig nivå (Bock, 2019; Frank & Hibbard, 2019), og bestående av en rekke sektorinteresser på ulike myndighetsnivåer. Mål og strategier innen blant annet reiselivspolitik, landbrukspolitikk, klima- og miljøpolitikk og distriktpolitikk gir ulike og til dels motstridende føringer for hvordan arealene i fjellkommunene bør prioriteres. På kommunalt nivå «møtes» interessene, og ulik sektorpolitikk må tilpasses lokale forhold og prioriteres i sammenheng med lokal politikk. Innenfor de siste 30 årene har forståelsen av naturtypen myr og våtmark blitt endret markant. Naturtypen har gått fra å være en brensel-, jordbruks- og skogbruksressurs til å få en stadig høyere status i den nasjonale klima- og miljøpolitikken. For eksempel ble et forbud mot nydyrking av myr vedtatt i 2021 (Forskrift om nydyrking, 1997, § 5a), og Miljødirektoratet har nylig anbefalt et forbud mot nedbygging av myr til utbyggingsformål (Miljødirektoratet, 2023). I tillegg har et flertall på Stortinget anmodet regjeringen om å legge frem forslag om forbud mot nedbygging av myr til utbyggingsformål – et lovarbeid som tar sikte på å innføre et mer generelt vern mot nedbygging av myr (Regjeringen, 2023). I det senere har myr fått en ny aktualitet gjennom koblingen til klimaomstilling og dens evne til å lagre CO₂. *Myras nye aktualitet* utfordrer arealforvaltningen i fjellkommuner som satser på hytteutvikling. På tross av at det i dag ikke er et direkte forbud mot hyttebygging på myr, kommer hytteutbyggingsens omfattende bruk av arealer i konflikt med ønsket om økt varsomhet overfor myr og våtmarker (Rørholt & Steinnes, 2020). I kommunal planlegging skal omdisponering av myrarealer dermed vektes mot andre samfunnsinteresser. I all hovedsak foregår dette innenfor rammene av plan- og bygningsloven (pbl.) (Winge, 2017), som også er det grunnleggende verktøyet for å styre lokal samfunnsutvikling (Falleth et al., 2011; Aarsæther, 2012). Det er i liten grad forsket på hvordan myras nye aktualitet skaper muligheter, men også dilemmaer og utfordringer som skal håndteres gjennom planleggingspraksisen i norske kommuner.

I denne artikkelen undersøker vi hvordan myras verdi og nye aktualitet i nasjonal politikk påvirker kommunal planpraksis i relasjon til hytteutbygging. I første rekke ser vi altså på forholdet mellom det nasjonale og det lokale nivået, sistnevnte representert ved Flå kommune. Kommunen har siden 2011 hatt ambisjoner om å utvikle en omfattende fjelldestinasjon i Turufjell, planlagt for 2000 fritidsboliger, med skiheisanlegg og andre aktivitetstilbud.

Planområdet ligger i et naturområde som for få år siden hadde svært få hytter eller andre typer bygninger og infrastruktur.

Vi benytter en institusjonell teoretisk tilnærming for å undersøke i hvilken grad nasjonal politikk og forventninger til kommunal planpraksis skaper nye forståelser (kognitive strukturer), verdiorienteringer (normative strukturer) og håndtering (regulative strukturer) i kommunal planpraksis. Som grunnlag for dette er det først nødvendig å forstå hvordan norsk politikk for myr har utviklet seg de siste årene. I denne artikkelen spør vi derfor: I) *Hvordan har den nasjonale politikken for myr i forhold til arealbruk utviklet seg fra år 2000 og frem til i dag?* II) *Hvordan blir myr forstått, verdsatt og håndtert i den lokale planleggingsprosessen for fjelldestinasjonen Turufjell?* På den måten bidrar artikkelen med å forstå hvordan nasjonal politikk og myras nye aktualitet blir tolket og «oversatt» inn i en lokal plankontekst. Artikkelen viser hvordan en i planleggingen av Turufjell bruker forståelser og reguleringer av myr for å muliggjøre en tilpasset utbygging av Turufjell, samtidig som prosessen legger til rette for å bevare myras «funksjonalitet» gjennom ulike arealtilpasninger og kompenserende tiltak.

I det følgende vil vi først presentere vårt teoretiske rammeverk og metode. Dernest redegjør teksten for utviklingen av den nasjonalpolitiske fremstillingen av myr, etterfulgt av en beskrivelse av Flå kommune og planprosessen rundt fjelldestinasjonen Turufjell. Til slutt blir planprosessen analysert i relasjon til kognitive, normative og regulative strukturer, og følgende diskusjon dreier seg om hvordan myras nye verdi har påvirket kommunal planlegging i praksis.

En institusjonell tilnærming til planlegging

Planlegging reguleres av «harde» prosedurale lover og regelverk, samtidig som den påvirkes av «myke» normer, erfaringer og holdninger (Mäntysalo & Bäcklund, 2017). Planleggingspraksis kan dermed forstås som institusjonaliserte meningssystemer i en særlig tid og kontekst. Meningssystemer handler om hvordan ulike interesser tillegges verdi, og hvordan disse vektas i forhold til andre verdier (Healey, 1999, 2006). Planleggingspraksis er dermed dynamisk og i stadig «tilblivelse» (Boelens & De Roo, 2016), og påvirkes av endringer i nasjonale og lokale verdier og interesser, og nasjonal politikk og lovverk.

I Norsk plankontekst har særlig Saglie et al. (2015) gjort et arbeid med å forstå planlegging som en institusjon bestående av regulative, normative og kognitive strukturer. *Regulative strukturer* er formelle lover og regler som kommer eksplisitt til uttrykk. De er ofte iverksatt av eksterne autoriteter og kan møte avvik med formaliserte sanksjoner. Nye regulative strukturer må derfor tilpasses eksisterende praksiser. Innenfor kommunal planlegging er pbl. det fremste regulerende rammeverket lokale planleggere må forholde seg til som lokal arealmyndighet. Samtidig har også øvrige myndigheter og berørte aktører formell rett til å fremme innsigelser overfor kommunale planer. *Normative strukturer* handler om hvordan planlegging bør gjennomføres, og hvilke utfall som anerkjennes som gode. Innenfor norsk planlegging er det særlig to rådende tradisjoner (Falleth & Saglie, 2012). Den prosessorienterte tradisjonen fremhever demokratiske idealer i planlegging. En god planprosess skal legge til rette for deltakelse, samhandling og effektiv konfliktløsning. Den resultatorienterte tradisjonen fremhever idealer som tidseffektivitet, forhandlinger og plangjennomføringer. «Denne tradisjonen er også opptatt av miljø, men i større grad knyttet til konkrete løsninger i byggeprosjekter» (Falleth & Saglie, 2012, s. 290). Sterke normative strukturer, som godt etablerte standarder, kan få karakter av å være reifiserte – etablerte sannheter. Disse vil ofte fremstå som regulative strukturer. *Kognitive strukturer* knyttes til det som til enhver tid er rådende kunnskaper eller dominerende diskurser i planleggingsfaget (Saglie et al., 2015). Denne type strukturer blir ofte etablert av statlige myndigheter, fagmiljøer eller interesserorganisasjoner,

men kan også vokse frem innenfor lokalsamfunn. I planlegging kan derfor ideer og produksjon av kunnskap være en kritisk ressurs (Healey, 2006). Når det gjelder fritidsboliger, ser vi for eksempel hvordan det har vokst frem flere kritiske stemmer på lokalt nivå i spørsmål om videre utbygging og arealbruk (Tjørve et al., 2022; Gundersen et al., 2023).

Disse regulative, normative og kognitive strukturene i planlegging kan videre forstås som dannelsen av institusjonelle lag.

Institusjonelle regler er klassifikasjoner bygget inn i samfunnet som gjensidig typifisering, og kommer til uttrykk gjennom lovverk, offentlige diskurser eller «tatt-for-gitt-heter» (Berger & Luckmann, 1966/2018), og kommer forut for institusjonelle lag. *Institusjonelle lag* oppstår «når nye [institusjonelle] regler blir introdusert på toppen av eller ved siden av eksisterende regler» (Mahoney & Thelen, 2010, s. 15, egen oversettelse). Ethvert institusjonelt lag vil bestå av et sett regulerende, normative og kognitive strukturer. Det er ikke nødvendigvis en introduksjon av fundamentalt nye regler, men heller en mindre endring i tillegg til de institusjonelle lagene som er etablert og planleggeren allerede har internalisert.

Med bakgrunn i beslutningsmyndigheten kommunestyret har i plansaker, er det i norsk plankontekst i all hovedsak det lokale nivået som praktiserer faktisk arealforvaltning. Når planlegging og forvaltning skal forstås i et flernivåperspektiv, kan derfor institusjonelle regler identifiseres i de lovverk, verdissetinger og mål som nasjonale myndigheter utformer omkring myr. Ved hjelp av styringskanaler kan nasjonale myndigheters fremstilling av myr over tid forme lokal planpraksis. Derimot er det den faktiske planpraksisen som etablerer seg på lokalt nivå, som bør undersøkes som institusjonelle lag.

I overgangen mellom institusjonelle regler og etableringen av institusjonelle lag kan det skapes et gap mellom regelens utforming og faktisk praksis – et «fortolkningsrom». Mahoney & Thelen (2010) påpeker særlig fire faktorer som skaper et slikt fortolkningsrom. 1) Nye regler kan være ambisiøse, skape spenninger med eksisterende praksis og dermed bli gjenstand for politisk og faglig engasjement. Det vil alltid være tvetydighet i nye regler, som åpner for kreativitet og handling fra aktører som skal iverksette regelen i faktisk praksis. 2) Regler utformes for å imøtekomme komplekse problemer. Derimot er det umulig å forutse hvordan regelen i praksis vil påvirke fremtidige situasjoner. 3) Regler baserer seg alltid på en rekke implisitte antagelser eller felles forståelser som bidrar til å gjøre nye regler effektive. Dermed kan institusjoner «oversette» nye regler på en måte som delvis endrer egen praksis, og delvis fortolker reglene inn i allerede etablerte institusjoner. 4) I tillegg er det ofte andre aktører som utformer regler enn de som er ment å ta dem i bruk. Derfor er det grunn til å tro at regler vil endre seg underveis i implementeringsfasen (Mahoney & Thelen, 2010).

Endringer i regler, lovverk og verdisseting av myr på (inter)nasjonalt nivå har over tid påvirket norske kommuners planlegging av arealer, og særlig avveiningen mellom hytteutbygging og myr. Gjennom å analysere ulike regulative, normative og kognitive strukturer analyserer vi den dynamiske prosessen med å etablere nye institusjonelle lag i norsk planpraksis.

Metode

Artikkelen er basert på en dokumentanalyse av nasjonale styringsdokumenter, og en case-studie av planleggingsprosessen for Turufjell som innebærer dokumentanalyse av lokale planer og kvalitative intervjuer med sentrale planleggingsaktører på lokalt nivå.

Dokumentanalysen består av en gjennomgang av totalt 28 nasjonale styringsdokumenter som er relevante for å forstå hvordan myr og arealbruk har blitt forstått i sammenheng (se appendiks). Fordi planlegging er en type praksis som foregår i skjæringsfeltet mellom politikk og fag, brukes «styringsdokumenter» fremfor «politiske dokumenter». Styringsdokumenter som: stortingsmeldinger, nasjonale strategier, Norske Offentlige

Utredninger (NOU), veiledere, Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging, og ulike kunnskapsgrunnlag, er alle en sentral del av analysen.

På lokalt nivå er kommunale planer fra 2011 samt planer fra utbygger gjennomgått og presenteres i case-kapittelet. De kvalitative intervjuene ble gjennomført våren 2023 med aktører knyttet til utviklingsprosjektet i Turufjell: kommuneplanleggere, lokal politiker, tidligere ordfører, representant for utbygger (Turufjell AS), og utbyggers konsulent. I alt er det gjennomført sju semistrukturerte intervjuer (6 personer og ett oppfølgingsintervju) med en lengde på mellom 75 og 120 minutter. Intervjumaterialet består av til sammen 11 timer. I tillegg ble det gjennomført en deltakende observasjon av «politisk arbeidsdag», som er en regelmessig sammenkomst mellom kommunestyret og kommunens administrasjon for å diskutere praktiske løsninger på utfordringer i Flå.

Myras nye aktualitet – myrpolitikkenes endringer

I dette kapittelet går vi inn på spørsmålet om hvordan den nasjonale politikken for myr i sammenheng med arealbruk har utviklet seg fra år 2000 og frem til i dag. Det finnes en rekke definisjoner på myr, men et fellestrekk er ofte at de beskriver økosystemer som produserer eller består av torv. For eksempel defineres myr i AR5¹ som «areal med myrvegetasjon og minst 30 cm tjukt torvlag» (NIBIO, 2021). I tillegg til naturvitenskapelige definisjoner av myr, kan vi forstå myra som et institusjonelt lag av forståelser, verdivurderinger og prosedyrer som skal fortolkes fra et nasjonalt nivå til lokal planpraksis. Hvordan myr og arealbruk blir forstått på tvers av sektorer og skala, finner vi gjennom analysen av nasjonale styringsdokumenter at den politiske utviklingen kan deles inn i tre faser.

2000–2010: Myr som karbonlager – et tema for landbrukssektoren

«Klimameldingene» er sektorovergripende stortingsmeldinger og presenterer kunnskapsgrunnlag, mål og strategier om klima på tvers av andre sektorer og samfunnsområder. Myr ble i disse stortingsmeldingene på 00-tallet i hovedsak anerkjent som en naturtype med stor evne til å lagre klimagasser. Likevel var det i denne perioden utelukkende landbrukssektoren som ble trukket frem når omdisponering av myrarealer ble ansett som en særlig kilde til klimagassutslipp. «Oppdyrking av myr fører til omdanning av torv og dermed utslipp av CO₂» (St.meld. nr. 34 (2006–2007), s. 129). Andre typer arealbruksendringer av myr, som for eksempel til bolig-, hytte- og industriutbygging, fikk lite eller ingen oppmerksomhet.

I denne perioden kom også landbruksmeldingen: *Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen* (2008–2009) som fremhevet nydyrking av myr som hovedårsaken til utslipp fra landbruket (St.meld. nr. 39 (2008–2009), s. 47). Det å stanse nydyrking av myr ble derfor ansett som et svært virksomt tiltak for å redusere utslipp av CO₂ fra jordbruksjord (St.meld. nr. 39 (2008–2009)).

2010–2018: Myr som økosystemtjeneste og sektorovergripende tematikk

Internasjonale initiativer på starten av 2010-tallet bidro til å løfte *økosystemtjenestetilnærmingen* i norsk politikk. Det vil si «økosystemenes direkte og indirekte bidrag til menneskelig velferd» (NOU 2013: 10, s. 10). Dette fremmet myras verdi, ikke bare som en lagringsplass for CO₂, men også som økosystem. Politikken ble også koblet til andre arealinngripende aktiviteter: «[Myr blir] utsatt for et massivt og økende arealpress på grunn av bolig-,

1 AR5 er et nasjonalt klassifikasjonssystem for systematisk kartlegging og klassifisering av arealressursene med vekt på jord- og skogbruk (produksjonsgrunnlaget). Det er også det nasjonale klassifikasjonssystemet for markslag. Arealressurskartet er tilpasset målestokk 1:1000 og oppover. Kilde: NIBIO, <https://www.nibio.no/tema/jord/arealressurser/arealressurskart-ar5>.

industri- og infrastrukturutbygging» (Meld. St. 33 (2012–2013), s. 72). NOU-en *Naturens goder* fra 2013 slo fast at myr- og våtmarksproblematikken burde håndteres tverrsektorielt, ved hjelp av arealbaserte virkemidler, og særlig pbl: «Planlegging må bli mer helhetlig og tverrsektoriell, f.eks. gjennom at landskapsperspektivet og den økologiske infrastrukturen får økt oppmerksomhet» (NOU 2013: 10, s. 374). Dermed var det ikke nødvendigvis slik at planlegging på denne tiden ble ansett for å være et egnet verktøy for å ivareta myr og våtmark, men planlegging som institusjon kunne tilpasses samtidens virkelighetsforståelse av myr- og våtmarksproblematikken. Stortingsmeldingen *Natur for livet* la vekt på at «[n]atur som våtmarker, elvebredder og skog kan dempe effekten av klimaendringer, og er derfor viktig å ivareta i arealplanleggingen» (Meld. St. 14 (2015–2016), s. 98). Videre fikk formuleringen stor betydning for den type nasjonale styringsdokumenter som har særlig innflytelse på kommunal planlegging. To fireårsperioder med *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging* (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2015, 2019) og *Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning* (2018) gjenga formuleringen, men i tillegg til å fremheve våtmarker, elvebredder og skog tilla disse styringsdokumentene også «myrer» i sine fremstillinger.

2018 til i dag: Den altomfattende myra – tilbake til myr som karbonlager

Myras evne til å lagre karbon er noe forskning og naturforvaltning har vært klar over i lang tid (se f.eks. Yu et al., 2009), men når det gjelder nasjonale styringsdokumenter, er det særlig *Klimaplan for 2021–2030* (Meld. St. 13 (2020–2021)) som kobler myrforvaltning direkte til arealplanlegging. Ved hjelp av «smart og effektiv arealbruk», og ved å «utnytte gamle industritomter eller å lokalisere ny utbygging utanfor dei mest karbonrike areala, som myr og høgproduktiv skog» (Meld. St. 13 (2020–2021), s. 146–147), fremhever Klimaplanen hvordan nye utbyggingsprosjekter (bygninger, veier, etc.) burde lokaliseres utenfor myrområdene. I tillegg knytter Klimaplanen myr, karbonutslipp og hytteutvikling sammen med kommunens ansvar for å nå nasjonale utslippsmål. «Kommunane sit på nøkkelen til arealplanlegginga for ei klimasmart framtid. Arealplanlegginga påverkar forbruket, energibruken og utsleppa og korleis skog og andre blå og grønne areal kan lagre karbon» (Meld. St. 13 (2020–2021), s. 80).

Nasjonale forventninger for perioden 2019–2023 gjengir tidligere Nasjonale forventninger sitt fokus på myr som leverandør av økosystemtjenester, men i tillegg påpekes det at

[o]mdisponering av skog og myr til andre formål bidrar til klimagassutslipp og negative konsekvenser for naturmangfold og økosystemtjenester. Omdisponering av jordbruksarealer kan øke presset på nydyrking av karbonrike arealer som skog og myr. (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2019, s. 15)

Dagens politikkkutforming for myr viser hvordan myras nye aktualitet ikke bare knyttes til enkeltsektorer som landbruk og klima, men gis et sektorovergripende perspektiv som omfatter alle typer arealinngrep som berører myras verdi og egenskaper – som CO₂-lager, viktig bidragsyter for naturmangfoldet og som økosystemtjeneste. Sistnevnte inkluderer også å redusere negative effekter av klimaendringer. Arealforvaltningen i kommuner har nå fått en sentral rolle i å forvalte myr på en bærekraftig måte.

Turufjell i Flå kommune

Hytteområdet Turufjell ligger i Flå kommune i Hallingdal. Kommunen kan karakteriseres som en «fjellkommune» (Arnesen & Overvåg, 2010), som i likhet med fjellkommuner flest også i mange år har hatt en nedadgående befolkningskurve. Derimot har Flå kommune klart

å snu den demografiske utviklingen, fra bunnoteringen i 2008 med 974 innbyggere til 1097 innbyggere i 2023 (1. januar). Hovedårsaken knyttes til positiv nettoinnflytting (SSB, 2022).

Kommuneplanens samfunnsdel for perioden 2011–2023 uttaler at Flå skal være et sted med et «mangfoldig og livskraftig næringsliv», og i 2023 skulle Flå være en «betydelig helårs turistdestinasjon i Hallingdal, og fremstå som en særs attraktiv familiedestinasjon gjennom å tilby nære og varierte friluftsopplevelser tuftet på kvalitet, lokal tradisjon og miljø» (Flå kommune, 2011, s. 16). Et uttalt mål i samfunnsdelen for perioden 2011–2023 var at Flå kommune skulle bli en av Hallingdals mest attraktive kommuner å ha fritidsbolig i, og på bakgrunn av situasjonsbeskrivelsen skulle antallet fritidsboliger doubles.

Flå kommune har en unaturlig lav andel fritidsboliger i forhold til kommuner det er naturlig å sammenligne seg med. Dette skyldes ikke naturgitte forhold som mangel på natur og attraktive friluftsområder, men snarere at Flå har vært tilbakeholden med å ta i bruk utmark til andre formål enn jord- og skogbruk. (Flå kommune, 2011, s. 26)

I 2011 anså Kommuneplanens samfunnsdel at arealutnyttelsen innenfor høystandard hytteområder i Flå allerede var høy, og muligheten for videre fortetting var derfor små. Med dette som bakteppe pekte kommunen ut tre nye områder for videre fritidsbebyggelse. Et av disse områdene var Turufjell. Figur 1 er et oversiktsbilde hentet fra områdereguleringsplanen og viser hvordan planområdet for Turufjell (rød polygon) er lokalisert i forhold til Flå sentrum. I denne planen blir området beskrevet som å være dominert av barskog, bart fjell og myr (Flå kommune, 2017a, s. 13).

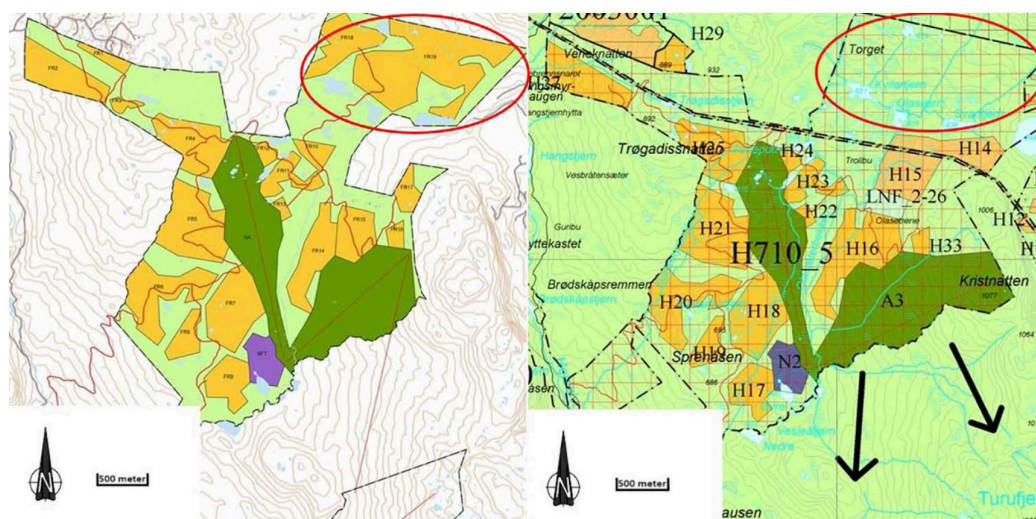

Figur 1. Oversiktsbilde over planområdet for Turufjell (rød polygon) og hvordan planområdet er lokalisert i forhold til Flå sentrum, slik det blir fremstilt i områdereguleringsplanen til Turufjell. Kilde: Flå kommune, 2017b.

Myr i planleggingsprosessen av Turufjell

Utviklingen i Turufjell har vært forankret i kommuneplanens samfunnsdel (2011–2023) og arealdel (2015–2027). I kommuneplanens arealdel er området satt av til totalt 2000 hytter, i tillegg til alpinanlegg, eget sentrumsområde, leilighetsbygg, sykkelstier, skiløyper og andre aktivitets- og tjenestetilbud.

I 2015 ble utbyggers planframlegg for Turufjell behandlet av kommunestyret i forbindelse med kommuneplanens arealdel. Kommunestyret vedtok å legge planen ut på 1. gangs høring, og i den forbindelse la Statsforvalteren i Buskerud frem en merknad med faglige råd og «sterke anbefalinger» om å fraråde utbyggingen av Turufjell – en type ordelag som av lokale aktører blir tolket som å være det strengeste uten at formell innsigelse blir tatt ut: «På bakgrunn av sentrale og regionale føringer om planlegging av fritidsbebyggelse og med vekt på en bærekraftig arealforvaltning, vil Fylkesmannen sterkt fraråde de foreslåtte utbyggingsområdene ved Turufjell» (brev fra fylkesmannen i Buskerud 25.09.2015). Argumentene til Statsforvalteren handlet om at Turufjell var innenfor «inngrepsfrie naturområder» (inngrepsfri sone 2), og deler av området var over tregrensen (snaufjellet). I tillegg ble den store tilstedeværelsen av sårbare myr- og våtmarksområder vektlagt. Enkelte av feltene Statsforvalteren la særlig fokus på, var preget av både myr og snaufjell (rød ring i figur 2). Andre felter besto først og fremst av betydelige arealer med myr og våtmark. Figur 2 viser at områdene som var preget av både myr og snaufjell, ble tatt ut av det opprinnelige forslaget. Resultatet av det som av de kommunale planleggerne ble forstått som en forhandlings situasjon mellom Statsforvalteren og kommunen, la til rette for den videre detaljplanleggingen av Turufjell.

Figur 2. En sammenligning av utbyggers opprinnelige planforslag for Turufjell (t.v.) med Turufjell slik området ble vedtatt i kommuneplanens arealdel (t.h.). Kartutsnittene fremviser det samme området. Rød ring viser hvilke områder som ble fjernet fra utbyggers opprinnelige planforslag gjennom arbeidet med kommuneplanens arealdel. Disse områdene befant seg på eller over tregrensen og ble beskrevet som å inneha store myrarealer. Målestokk: 1:40000 (A0). Tegnforklaring: Nåværende fritidsbebyggelse (brun); fremtidig fritidsbebyggelse (gul); Skianlegg (mørkegrønn); LNFR-areal (gulgrønn); næringsbebyggelse (lilla). Kilder: Flå kommune, 2016a; Flå kommune, 2016b.

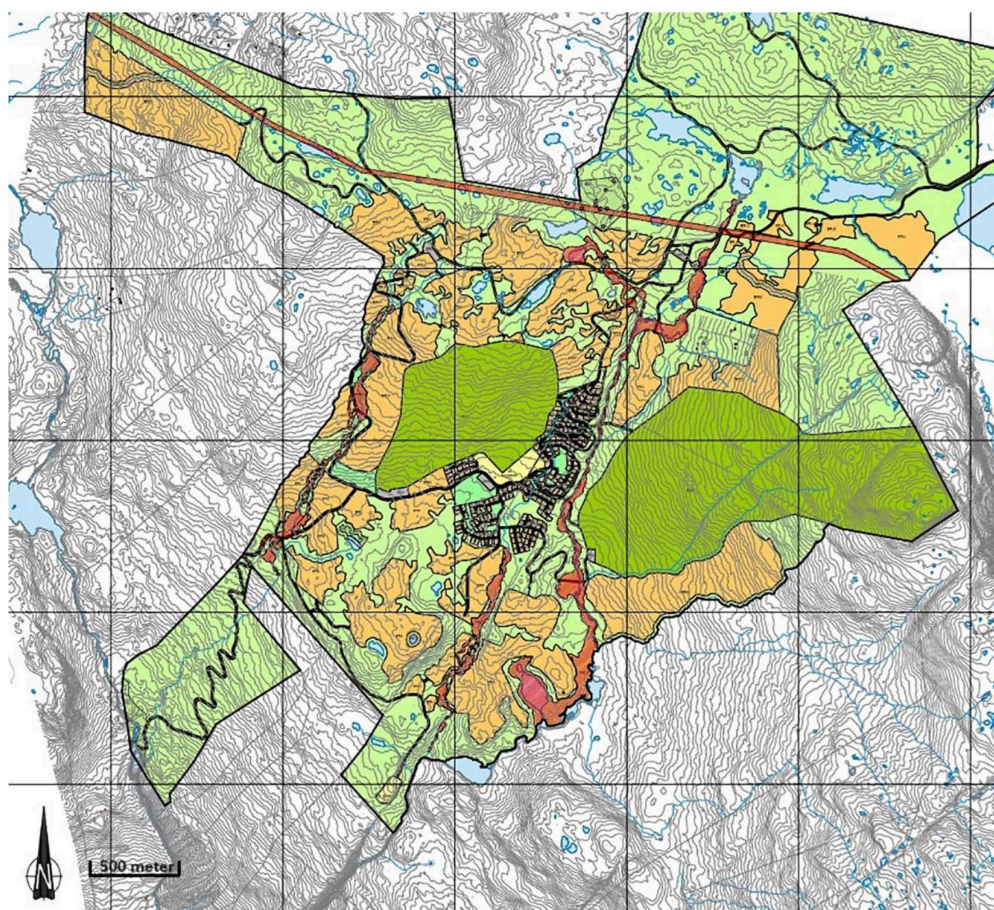
Områderegeringsplanen ble vedtatt i 2017, og prosessen blir beskrevet som «en rask, men grundig prosess» med tanke på «den store runden med alle fagområdene som har gjort vurderinger» (Intervjuperson 3). Områdeplanens konsekvensutredning fremhever varsomhet overfor myr og våtmark. Begrunnelsen kan knyttes til konsekvensutredningens utredningskategorier «Landskapsbilde og estetikk» og «Naturmiljø». Turufjell ble beskrevet som et naturlandskapsområde, og myr ble betraktet som å være en bit av det fulle landskapsbilde. I «sårbarhetsvurderingen» var det høydedragene og myrområdene som landskapselement som ble ansett for å være særlig sårbare for utbygging (Konsekvensutredning Turufjell, 2017). I høringssvarene til

områdeplanen legger Statsforvalteren frem en rekke argumenter for ivaretagelse av myr og våtmark, deriblant myras evne til å lagre klimagasser. Områdereguleringen legger imidlertid størst vekt på myrområdenes funksjon som lokale økosystemtjenester, og i planbeskrivelsen står det:

Overvann skal i størst mulig grad føres til nærliggende terreng. Veggrofter og stikkrenner skal lede vannet mot eksisterende vannveier, fortrinnsvis myrområder eller bekker som fører til myrområder. Dette for å skape størst mulig oppholdstid og fordøyning i terrenget. En har i planarbeidet forsøkt å bevare myrområdene i planområdet i størst mulig grad med tanke på dette. (Flå kommune, 2017a, s. 28)

Slik det fremstår i områdeplanens planbeskrivelse, synes myras flomdempende egenskaper å være hovedargumentet for hvorfor områdeplanen har forsøkt å unngå å lokalisere utbyggingsoråder på myr.

Figur 3. Områdereguleringsplanen for Turufjell. Tegnforklaring: Fritidsboligbebyggelse (brun); grønstruktur (lysegrønn); skianlegg (mørkegrønn); LNFR-areal (gulgrønn); næringsbebyggelse (lilla); angitt bebyggelse og anleggsformål kombinert med andre angitte hovedformål (gul skravur); båndlegging av kulturminner (svart skravur); flomfare/høyspenningsanlegg (rød skravur). Kilde: Flå kommune, 2017b.

Det ble gjennomført relativt store endringer fra kommuneplanens arealdel før områdereguleringsplanen ble vedtatt. I kommuneplanens arealdel var en vesentlig del av byggeområdet (arealformål: fritidsbebyggelse) lokalisert på myrområder. I samarbeid med statsforvalteren ble dette forsøkt endret gjennom arbeidet med områdereguleringsplanen.

Det var først når vi begynte på områdeplanen helt på slutten av den planprosessen at det var snakka noe om myr [...]. Men gjennom planprosessen, i samarbeid med fylkesmannen, fikk vi tatt ut alt område som da lå på myr etter AR5. Om man ser på områdeplanen er det veldig mye som bukte seg etter dette AR5-kartet. (Intervjuperson 3)

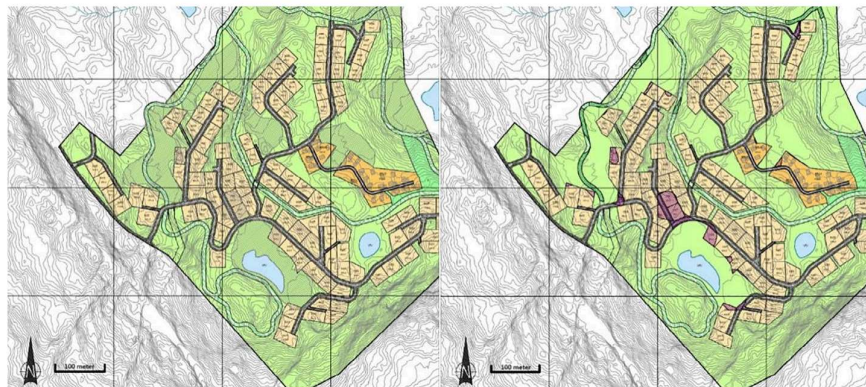
Figur 3 viser områderegeringsplanen og hvordan den i større grad enn kommuneplanens arealdel forsøker å «bukte» seg rundt myrer og høydedrag med liten absorpsjonsevne.

Arbeidet med den første detaljreguleringsplanen for Turufjell ble startet opp i 2018. Siden den gang har Turufjell utarbeidet flere detaljreguleringsplaner for fritidsboligutbygging. Gjennom dette arbeidet er «myr noe som bare vokser og vokser på planen [...] Det har vært en lang vei, selv om det har skjedd over et kort tidsrom» (Intervjuperson 3). Til tross for at lokale planleggingsaktører har vært oppmerksomme på myr når det gjelder flomområder, avrenning, vann og avløp, har det de siste årene vært et økt søkelys på myr i planlegging. Hovedårsaken blir knyttet til hvordan myras evne til å lagre klimagasser har fått innflytelse. «Før var myr mer vann og naturproblem, men den CO₂-biten er ny. Før var det upraktisk å bygge på myr. Nå skal man ikke bygge på myr på grunn av CO₂'en» (Intervjuperson 1).

Analyse: Kognitive, normative og regulative strukturer i Turufjell

Kognitive strukturer

I 2021 utarbeidet aktørene tilknyttet Turufjell den første detaljreguleringsplanen som behandlet karbonlager-argumentet i vesentlig grad (Flå kommune, 2021), og er representativt for hvordan myra har blitt håndtert i de senere detaljplanene. Med utgangspunkt i «myrkart» og en «myrtabell» som kunnskapsgrunnlag for de berørte myrområdene la denne planbeskrivelsen særlig vekt på hvilke myrområder som ville bli berørt av utbyggingen. Figur 4 viser det første «myrkartet» som ble utarbeidet for Turufjell. Bakgrunnen for kartet var at «myr er eit viktig markslag som flomdempar, vassreinsar og karbonlager» (Flå kommune, 2021, s. 21). I planbeskrivelsen er myra fremstilt ved to kart etter økonomiske kartverk (ØK) og AR5. Figur 4 viser myr (grå skravur) i planområdet etter AR5, og kartet med lilla skravur viser hvilke myrområder som etter ØK og AR5 vil bli berørt av utbyggingen. Lilla skravur er altså myr på fritidsbebyggelse, vei og annen veggrunn, mens grønn skravur er skiløyper etablert på myr. Til slutt har data om berørt myr blitt bearbeidet i en tabell (figur 5).

Figur 4. Det første «myrkartet» som ble utviklet i planleggingsprosessen av Turufjell, vedtatt 2021. Kartene er hentet fra planbeskrivelsen til en av detaljreguleringene for fritidsbebyggelse på Turufjell (BFR 9 – Turufjell). Kartutsnittet t.v. viser all myr i planområdet, mens kartutsnittet t.h. viser myrområdene som blir påvirket av planen/utbyggingen etter AR5 (lilla skravur). Kartet t.h. viser også gang-, sykkel- og skiløyper på myr etter AR5 (mørkegrønn skravur). Ytterligere tegnforklaring: Fritidsbebyggelse (brun); grønnstruktur (mørkegrønn); LNFR-områder (lysegrønn); gang-, sykkel- og skiløyper (mørkegrønn skravur). Kilde: Flå kommune, 2021.

Selv om planbeskrivelsen bemerker mangelen på gode utregningsverktøy, ble det med utgangspunkt i tabellen gjennomført forsøk på å beregne det potensielle klimagassutslippet fra de berørte områdene.

Å gjør ei utrekning av dette finst det ingen gode verktøy for og ei utrekning vil heilt sikkert ikkje stemme. Klima- og miljødepartementet har på si heimeside laga eit Excel-ark for utrekning av arealbruksendring for myr. Puttar ein 404 m² myr inn i reknearket kjem ein ut med at arealbruksendringa sin netto klimaeffekt åleine over 20 år utgjer 23,7 tonn CO₂-ekvivalentar. (Flå kommune, 2021, s. 23)

Videre argumenterer planen for mulig positivt netto karbonopptak i et 20-års perspektiv. «Norske hytter vert i all hovudsak oppført i tre. Med rundt 130 einingar innan planen vil biomassen i treverket med god margin kompensere for tapet av myr ved oppbinde karbonlager i treverket» (Flå kommune, 2021, s. 23). Riktignok blir praksisen med å binde karbon i hytt materialet anerkjent som et avbøtende tiltak, og sammenlignes med lignende tiltak innenfor andre samfunnsområder eller sektorer. Skjemat for karbonutregningen ble funnet av planlegger på eget initiativ, og intervjupersonen uttaler:

Det kan godt hende det ikke er riktig måte å regne på. Det å binde karbon i treverk er jo i andre sammenhenger et kompensere tiltak for det som har med CO₂ å gjøre. (Intervjuperson 3)

Ideen om at tap av klimagasser kan kompenseres gjennom andre tiltak for å opprettholde eller minimere netto utslipp, ofte manifestert i et klima- og miljøregnskap, er fremtredende i de lokale planaktørenes bevissthet.

Areal	Myr m2	Vurdering	Påverka m2	Areal	Myr m2	Vurdering	Påverka m2
SKV1	59	Vegen ligg i enden på myra, myra vil bli bygd ned ved opparbeiding av vegen	59	H357	769	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
SKV4	552	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0	H361	49	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
SKV9	268	Deler av vegen ligg i ytterkanten på ei myr, del av myra vil bli bygd ned ved opparbeiding av vegen.	268	H362	15	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
SKV13	160	Ikkje del av myr ved synfaring.	0	H386	28	Del av myr. Blir bygd ned som del av innkøyring til tomta	28
SKV32	953	Rundt tjern er det teikna myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring. Vegen ligg høgare enn myra og vegkant er lagt til myrkanten. Ved avkøyring til SKV 1 er det myr som blir bygd ned ved opparbeiding av veg, ca 100 m2	100	H387	38	Del av myr. Blir bygd ned som del av innkøyring til tomta	38
H332	472	Ligg inn mot myra i vest. Sjalve tomta ligg ikkje på myr ved synfaring, men det er lagt byggegrense på 4 meter mot myra for å få jevn tomtgrende mot vest.	0	H396	656	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
H334	16	Del av myr. Byggegrense lagt i myrkant	0	H397	16	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
H336	5	Del av myr. Byggegrense lagt i myrkant	0	H399	135	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
H337	3	Del av myr. Byggegrense mot nabo	0	H401	62	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
H338	127	Del av myr. Byggegrense lagt i myrkant	0	H413	204	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0
H339	80	Del av myr. Byggegrense lagt i myrkant	0	H433	47	Del av myr. Byggegrense lagt i myrkant	0
H345	11	Del av myrkant, myra vil bli bygd ned ved opparbeiding av veg SKV1	11	H434	115	Del av myr. Byggegrense lagt i myrkant	0
H350	299	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0	BFK13	20	Del av myr. Ligg innanfor pålagt avstand til nabo	0
H351	20	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0	BFK15	163	Del av myr. Byggegrense lagt i myrkant	0
H356	739	Myr i ØK. Ikkje del av myr ved synfaring.	0				
		Totalt areal med skravur for myr på byggeområde			6081 m2	Totalt areal påverka etter vurdering	504 m2

Figur 5. Figuren er hentet fra den samme planbeskrivelsen som myrkartet i figur 4 (BFR 9 – Turufjell). Figuren viser en «myrtabell» over berørte områder etter AR5 («Myr m2»), og berørte områder basert på planleggernes egne vurderinger av disse områdene («Påverka m2»), basert på synfaring av områdene. Kilde: Flå kommune, 2021.

Derimot har tabellen, til forskjell fra arealressurskartene, blitt utarbeidet etter synfaring av området. Under synfaringen gjennomførte lokale aktører egne registreringer av terrenget med påfølgende vurderinger. I dette tilfellet ble synfaringen gjennomført av aktører tilknyttet privat planforslagsstiller (Turufjell AS ved markedssjef og prosjektleder for infrastruktur), deres eksterne planlegger (konsulent som utarbeider planene som bestilles av Turufjell AS) og representant fra kommunen (landmåler). «Så da har vi et fagfelt som dekker både plankart, landmåler, infrastruktur og det kommersielle [...] slik at det blir riktig tomtestørrelse, riktig type hytte og om det er forhold å ta hensyn til med tanke på vær og vind» (Intervjuperson 5). Det er nemlig

ingen som har inngående kunnskap om myr. Det blir en slags vurdering av det som er lagt inn i kartgrunnlaget, og hvordan vi opplever myr i forhold til det vi kommer på. [...] Om det er områder som er opplagt myr, så har vi fått landmåleren til å gå rundt det vi oppfatter som kanten av myrområdet. Da får jeg det inn i kartet når jeg skal jobbe videre med planen. (Intervjuperson 3)

Gjennom synfaringprosessen blir detaljplanenes kartgrunnlag med andre ord endret på bakgrunn av en utstrakt bruk av sunn fornuft – den felles kunnskap en sosial gruppe innehar i en tilstand av rutine (Berger & Luckmann, 2018/1966). Et sentralt spørsmål blir derfor hva denne «felles kunnskap» bygger på.

Institusjonelle lag formes av implisitte antagelser som deles med flere. Dette gjør regler effektive og gjennomførbare (Mahoney & Thelen, 2010). I spørsmål som omhandler hvordan myra kan bli hensyntatt i detaljplaner og i utbyggingsprosessen, refererer intervjupersonene til *myras funksjon*. Om myra skal holdes intakt, må dens funksjon bli opprettholdt. Lokale planleggingsaktører knytter myras funksjon i direkte betydning nærmest utelukkende til konnotasjoner som *vann, vannsig, sig gjennom myra og vasstrukken mark*. Det er hvorvidt det observerbare jordsmonnet inneholder akseptable mengder med vann, samt om vannstrømmen i myra er på tilnærmet samme nivå som det eventuelt ville vært før utbyggingsarbeidet ble igangsatt, som avgjør om myra er berørt. Intuitivt kan det virke naturlig å forstå myr som en type jordsmonn bestående av høy grunnvannstand med naturlige dreneringsforhold. Knyttet til myr som karbonlager blir metaforen *punktert myr* ofte brukt for å forklare hvordan inngripen i en del av myra vil gjøre at grunnvannstanden synker i resten av myra, og myras evne til å binde karbon forsvinner. Det er nødvendig å anerkjenne at vann skaper særlige forutsetninger for å ivareta myra, men vann er ikke den eneste faktoren som er sentral for å forvalte myr og myras egenskaper. Økologifaget har en lang tradisjon for å studere økosystemer på bakgrunn av funksjon (f.eks. torvproduksjon, hydrologiske prosesser, karbonlagring), komposisjon (f.eks. sammensetning av arter) og struktur (f.eks. gradienter fra tue til løsbunn) (Franklin et al., 1981; Noss, 1990). Ser man bort fra manglende fokus på myras torvproduksjon, er det grunn til å hevde at det søkelyset planleggingsprosessen har på vann, går relativt godt overens med hvordan økologifaget studerer økosystemenes funksjon. På den andre siden har trolig komposisjon og struktur en mindre plass i planleggenes bevissthet i dag.

«Myras funksjon» danner dermed en felles forståelsesramme, eller implisitt antagelse, for hvilke områder som blir betraktet som myr av lokale planleggingsaktører, og hvilke områder som faller utenfor. Under utformingen av myrkart og myrtabellen ble områder som var registrert som myr i AR5 uten at områdene ble oppfattet som å være det, tatt ut av kartgrunnlaget, mens områder som ble oppfattet som å være myr uten å være registrert som myr i AR5, ble lagt inn i kartgrunnlaget. Det å endre kartgrunnlaget og gjennomføre kontinuerlig ajourhold av AR5 på lokalt nivå er for øvrig en etablert praksis, regulert gjennom

kartsamarbeidet Geovekts (et samarbeid mellom kommuner og NIBIO). *Faktiske feil* «bør rettes opp», og kan gjøres på bakgrunn av synfaring eller ortofoto (NIBIO, u.å.). Når de nye dataene er bearbeidet, sammenligner tabellen (figur 5) berørte områder etter AR5 og ØK med berørte områder etter synfaring. Vi ser altså her et eksempel på hvordan det på lokalt nivå vokser frem og etablerer seg en egen kunnskap og forståelse av myr i arbeidet med å oversette og implementere den nye politikken (eller institusjonelle regler). Myras funksjon skaper dermed en ny kognitiv struktur i planpraksisen. Dette er helt nødvendig for å gjennomføre politikk for myr i praksis, ut fra en opplevelse av at det eksisterende kartgrunnlaget er for lite detaljert/presist, og at de mangler gode verktøy, eller er usikre på bruken av disse. Videre viser dette hvordan denne i hovedsak uformelle kunnskapen blir formalisert og objektivert ved at den blir tatt inn i kartgrunnlaget og dermed blir en del av den «nasjonale» kunnskapen om hva som er og ikke er myr.

Normative strukturer

I nasjonale styringsdokumenter kan vi identifisere hvordan planlegging gjennom pbl. – ofte omtalt som «kommunenes lov» – har blitt løftet frem som en arena der myr- og våtmarkproblematikken bør løses. Om vi skal bringe myras nye aktualitet ned på et lokalt nivå, er det mange beretninger som kommer til syne. Først og fremst er myr «i fokus» og «i vinden», og når myrområdene behandles i planleggingsprosessene, blir områdene nærmest betraktet som «hellig mark», slik en av intervjupersonene uttrykker. Det eksterne søkelyset på myr oppleves som å ha endret seg markant over en relativt kort tidsperiode. For eksempel trekker intervjupersonene frem hvordan nasjonale myndigheter for noen tiår siden brukte subsidier for å stimulere til nydyrking av myr. Knyttet til lokalisering av hytter beretter de hvordan «Fylkesmannens miljøavdeling tilbake i 2005–2006 var på befaring på Flå for et mindre hytteutbyggingsprosjekt, og pekte ut tomter som da skulle ligge på myr for å gjøre hyttene mindre synlige» (Intervjuperson 4). I dag er situasjonen en helt annen. «Pendelen har snudd. Nå er myr i veldig fokus. Det har virkelig skjedd en forandring de siste årene» (Intervjuperson 1). Samtidig anerkjenner lokale planleggingsaktører at endringer når det gjelder hva som er «i fokus», er en del av hvordan planleggings- og utviklingsarbeidet endrer seg over tid. Jordvern, beitebruksplaner og fokus på barn og unge i medvirkningsarbeidet trekkes frem som eksempler på tidligere «fokusområder» i planlegging.

Videre gir intervjupersonene tvetydige svar når de reflekterer omkring hvordan nye «fokusområder» etableres. På den ene siden blir nasjonale styringsdokumenter oppfattet som sentrale i å etablere «fokusområder». På den andre siden blir det presisert at det er nødvendig å legge nasjonale styringsdokumenter til grunn for arbeidet, men ikke alltid tilstrekkelig for å legitimere lokale planer overfor de samme myndighetene. Det er blant annet en oppfatning om at vedtatte planer bør være i tråd med *fremtidige* styringsdokumenter eller «fokusområder». «Når det kommer en veileder er det bra, men det er fort gjort at det dukker opp nye ting ganske raskt etter at veilederne blir skrevet» (Intervjuperson 5), eller som utbyggeren uttalte: «Det har kommet en ny nasjonal veileder for fritidsboligutbygging. På mange av punktene føler jeg vi i hvert fall treffer veldig bra» (Intervjuperson 5). Til en viss grad ble denne veilederen («Rettleiar om planlegging av fritidsbustader» fra 2022) oppfattet som en oppsummering av allerede etablert lokal planpraksis om det som omhandlet konsentrert fritidsbebyggelse. Både Nasjonale forventninger og veiledere tolkes som en generell oppsamling av ulike elementer som bør være en del av planleggingen, hvor man forhåpentligvis har kontroll på hva styringsdokumentet innebærer allerede før dokumentet publiseres. «Det er litt varsling av politikken og en beskrivelse av hvor vi er på vei, og man blir sjelden overrasket over hva som står der» (Intervjuperson 1). Videre blir den

lokale planleggerens sentrale oppgave å «lese» og tolke hva Statsforvalteren vil sette fokus på i fremtiden, ut ifra hva Statsforvalteren har lagt vekt på i tidligere brev.

Har man ti planer på høring og man går tilbake og leser disse, ser man hvilke temaer de tar opp, hvor mye plass de bruker og hvilke innsigelser som har kommet de siste årene [...] myr har gått fra å så vidt bli nevnt, til at myr har fått stor plass, og til det begynte å komme innsigelser på myr. (Intervjuperson 1)

Det å sikre langsiktig legitimitet for kommunale planer overfor lokalsamfunnet og hos andre styringsnivåer er et viktig hensyn for lokale planleggere. De ønsker å sikre både nåtidige og fremtidige verdier og interesser i planleggingen. «Man har på en måte en følelse av [...] hva slike fokusområder er» (Intervjuperson 3).

Fokusområder blir delvis forstått som trender i nasjonal styring, men man anerkjenner også at disse formes av ny faglig kunnskap som blir forsøkt satt ut i praksis gjennom nasjonale forskrifter og retningslinjer. «Planene og planarbeidet i dag er tross alt mye bedre enn før» (Intervjuperson 1). Når det gjelder myr, «er det greit, nå har vi lært noe, det er fint [...] så får vi ta hensyn til det» (Intervjuperson 4). Hvordan myra blir håndtert (synfaring, utforming av myrkart og myrregnskap) i den lokale planleggingsprosessen av Turufjell, kan sies å bli dominert av den resultatorienterte tradisjonen i planlegging, der løsninger på klima- og miljøspørsmål nettopp relateres til konkrete og praktiske byggeprosjekter. Gjennom planleggingsprosessen for Turufjell blir det tydelig hvordan nye kognitive strukturer om hva myr er og hvilke egenskaper den innehar, legger føringer for hvordan naturtypen bør vektlegges og prioriteres i forhold til andre samfunnsinteresser.

Dette demonstrerer hvordan kognitive strukturer virker inn på normative strukturer, dvs. verdivalg i planleggingen. Bay-Larsen (2014) viser hvordan biologisk kunnskap kan være godt egnet til kartfesting, og påpeker deretter viktigheten av å forstå hvilken rolle institusjoner, teknologi og nettverk har i å kvalitetssikre kunnskap. Derfor kan det være «grunn til å spørre seg om de institusjonelle og tekniske rammene selekterer for enkelte kunnskapsformer, og gir dem større innflytelse i politikken enn andre» (Bay-Larsen, 2014, s. 277). Samtidig blir miljøpolitikk forstått nærmest uavhengig av verdier og interesser. Dette gjør at objektiv og reifisert kunnskap får høy grad av troverdighet og legitimitet, noe som kanskje kan forklare populariteten til planleggingsverktøy som arealnøytralitet/arealregnskap, GIS (Geografisk informasjonssystem), og i planleggingsprosessen av Turufjell: myrkart og myrregnskap. Kunnskapsformer om myr som harmoniserer med disse planleggingsverktøyene, kan derfor få større normativ innflytelse enn andre. I tillegg er dette verktøy som i stor grad krever perfekt informasjon, klart definerte objekter og fullstendig avgrensede kategorier, og er derfor lite egnet til å håndtere vitenskapelig usikkerhet. Det viser at planleggingspraksis møter store utfordringer i kartleggingen av myr fordi den vanskelig lar seg avgrense og ofte har gradvise overganger til andre økosystemer (Bryn et al., 2018). Kart som et objektivt planverktøy har med andre ord vesentlige begrensninger i lokal myrforvaltning. I Turufjell kommer nettopp usikkerheten tydelig frem når etablerte kart (ØK og AR5) ikke stemmer overens med planaktørenes felles antagelse om hva myr er, eller når myrkart og myrregnskap utformes av lokale aktører som «tross alt ikke har inngående kunnskaper om myr».

Regulative strukturer

Blant de lokale aktørene oppfattes ofte interaksjonen mellom det lokale og nasjonale nivået (Statsforvalter) som en forhandlingssituasjon. Innenfor et flernivåperspektiv på styring

oppstår de reelle regulative strukturene, og mulighetsrommet som springer ut av disse, nettopp i skjæringsfeltet mellom nettverket av aktører på lokalt nivå (kommune og utbygger) og myndigheter med legal autoritet på regionalt og nasjonalt nivå.

Fra nasjonalt nivå har kommunene gjennom sin rolle som lokal arealmyndighet fått et ansvar for å bidra til å nå nasjonale utslippsmål. Det er myras evne til å lagre klimagasser, og hvordan myra potensielt kan «punkteres» dersom det gjøres inngripen i den, som utgjør de viktigste kognitive strukturene på lokalt nivå. På bakgrunn av dette har myra som «fokusområde» gitt den økt verdi sammenlignet med andre samfunnsinteresser. I den delen av planprosessen som behandler «myrspørsmålet», handler det for de lokale aktørene om å argumentere og demonstrere overfor andre myndigheter hvordan detaljplanene tar hensyn til myrområder.

Når planlegging omkring myr i dag befinner seg innenfor den resultatorienterte tradisjonen, er det den «felles antagelse» om hva myr *er* som legger føringer for hva som i teknisk forstand er gjennomførbart i myrområder innenfor de normative strukturene. Selv om lokale planleggere hovedsakelig unngår å lokalisere hytter på myr, er utviklingsprosjektet på Turufjell mer enn hytteutbygging. I et utviklingsprosjekt med fokus på konsentrert hytteutbygging er det særlig elementer som gang- og sykkelsti, trafob bygg, veier og annen infrastruktur som blir lokalisert på myr. I disse situasjonene er det særlig bruk av avbøtende tiltak som legitimerer inngripen i myra overfor andre myndigheter. *Nasjonale og vesentlige regionale interesser på miljøområdet* fra 2021 påpeker nettopp at vurderingen om bruk av innsigelse skal ta i betraktning hvorvidt det finnes muligheter for avbøtende tiltak eller alternative løsninger (Klima- og miljødepartementet, 2021). To av intervjupersonene uttrykker det slik: «Nå unngår vi for det meste myr, men når det kommer til infrastruktur, kommer vi ikke utenom» (Intervjuperson 2). I dag forsøker man å legge skiløyper, gang- og sykkelsti, samt vei, «mer i kanten av myra» (Intervjuperson 3). Samtidig er det ingen garanti for dette. «Det som er vanskelig med myr, slik jeg ser det, er om man skal ha frem en vei. Den har en del tekniske krav til for eksempel stigning, sving og hvordan den skal ligge i terrenget» (Intervjuperson 3). Når det gjelder gang- og sykkelstier, har planfremlegger på Turufjell selv tatt initiativ til å utvikle egne tekniske løsninger når gang- og sykkelstier etableres over myrområdene, med den hensikt å bevare myra som CO₂-lager. Om deler av hyttetomter lokaliseres på myr, legger planbeskrivelsene inn hensynssoner rundt myrområdene slik at hyttene ikke berører myr. Om slike avbøtende tiltak gjøres i begrenset omfang, er dette fysiske inngrep og plantekniske løsninger som myndigheter på lokalt, regionalt og nasjonalt nivå har anerkjent som tilfredsstillende for å bevare myra som karbonlager. Dette er derfor et uttrykk for myras regulative strukturer i deres konsekvenser.

Diskusjon

Myras nye aktualitet i nasjonal politikk har, som vi har vist her, hatt stor påvirkning på kommunal planpraksis i tilfellet Turufjell i Flå kommune. Myr har i økende grad blitt et sentralt tema gjennom planprosessen, sammenfallende med den økende nasjonale oppmerksomheten. På tross av at utviklingen av Turufjell har vært diskutert på lokalt nivå siden 2011, har den faktiske fysiske utbyggingen av hytteområdet blitt tilpasset for å unngå at hytter lokaliseres på myr. Myr har blitt «hellig mark», og de normative strukturene knyttet til myr har endret seg markant på relativt kort tid. Lokale planer blir tilpasset i et forsøk på å balansere ivaretagelse av myrområdene med videre utbygging i tråd med tidligere lokalpolitiske vedtak. Videre er lokale planleggingsaktører opptatt av å være i forkant, for på den måten å sikre at planene blir oppfattet som legitime av nasjonale myndigheter. Dette viser at varsling av statlig politikk gjennom bl.a. høringsuttalelser har stor betydning. Nettopp slik

kommer nasjonal politikk raskt ut til kommunene, og får praktisk betydning allerede før veiledere og andre overordnede dokumenter er på plass.

På hvilken måte myras nye aktualitet har fått betydning for planleggingspraksis i Turufjell, har sterk sammenheng med hvordan det på lokalt nivå utviklet seg en felles forståelse (kognitive strukturer) for hvilke egenskaper ved myra det var sentralt å ivareta. Basert på de lokale aktørenes felles forståelse av myr og deres fokus på vann, flom og klima som myrens funksjonalitet, kunne man utvikle Turufjell hytteområde ved å plassere hyttene utenfor myrområder, men legge infrastruktur på myrområder. Turufjell som eksempel er altså vel etablert innenfor den resultatorienterte tradisjonen i planlegging, og myras nye aktualitet har ikke hindret lokale mål om økning i antallet fritidsboliger. At utbygging ble resultatet i Turufjell, kan trolig også ses i sammenheng med myrpolitikkenes endringer på nasjonalt nivå, der den «altomfattende myra» og kommunenes klare ansvar for å legge utbygginger utenfor de mest karbonrike arealene var sentralt i den siste fasen, og ikke vektlagt i samme grad da de overordnede planbeslutninger ble tatt i Flå.

Endringer i myras verdi i nasjonal politikk oversettes til lokale kontekster og skaper nye institusjonelle lag i kommunal planpraksis. Den lokale planleggingspraksisen omkring Turufjell har utviklet et lag av kognitiv forståelse for myras funksjonalitet. Med bakgrunn i normative strukturer er det utarbeidet arbeidsmåter i planleggingen som i større grad enn tidligere vektlegger og prioriterer myrarealer. De regulative strukturene i kommunal planlegging balanserer en rekke motstridende interesser ved hjelp av tekniske løsninger og kompensierende tiltak – for på den måten å leve opp til både nasjonale og lokale forventninger.

Konklusjon

All nasjonal politikk må oversettes og operasjonaliseres når den skal implementeres lokalt. Denne artikkelen viser viktigheten av kvalitative og praksisnære studier for å forstå hvordan institusjonelle lag produseres i planlegging gjennom forhandlinger mellom nasjonale interesser og lokale hensyn og politikk. I vårt eksempel ser vi at måten dette skjer på, avhenger særlig av lokal kompetanse og kapasitet, tidligere fokusområder i planlegging og allerede vedtatt lokal politikk. På den måten forsøker kommunale planleggere å håndtere nye klima- og naturhensyn samtidig som lokale utviklingsstrategier sikres.

Vår analyse viser at denne håndtering skjer i et system med flere institusjonelle lag. Myras nye aktualitet på det nasjonale myndighetsnivået har i stor grad påvirket hvordan lokale planleggere tillegger myr verdi. Planprosessen i Turufjell viser likevel at lokale, kognitive forståelser av myr i stor grad påvirker hvordan «myrpolitikken» i realiteten forhandles og praktiseres. Det blir derfor tydelig hvordan et fortolkningsrom etableres (Mahoney & Thelen, 2010) når myras nye aktualitet gjennomføres i faktisk praksis innenfor en allerede etablert institusjon og politikkfelt.

Allerede *før* nasjonale føringer formaliseres gjennom forskrifter, forventninger og retningslinjer, viser våre funn at nasjonal politikk i stor grad virker inn på kommunal planpraksis. Det er derfor viktig at fylkesvise og statlige aktører innenfor planlegging og politikkutvikling er aktivt til stede på ulike planleggingsarenaer, for på den måten å kommunisere og diskutere nye styringssignaler i arealpolitikken med kommunale planleggere. Dette kan bidra til en mer tidseffektiv og legitim implementering av nye styringssignaler for arealplanlegging.

Avslutningsvis peker vår artikkel på at kommunal planleggingskapasitet og kompetanse om myr er viktig for å kunne gjennomføre omfattende og komplekse planprosesser. Når det nasjonale myndighetsnivået innfører stadig flere fokusområder som må hensyntas i lokal samfunnsplanlegging, vil dette kreve større lokale ressurser, om kapasiteten i kommunale

planleggingsprosesser skal opprettholdes. Hvis dette ikke sikres, kan utfallet bli redusert kommunal styring av lokal, «stedsbasert» samfunnsutvikling, der ansvaret i større grad skyves over på private utbyggere og interessenter.

Litteraturliste

- Aarsæther, N. (2012). Ny giv for kommunal planlegging? I N. Aarsæther., E. Falleth., T. Nyseth & R. Kristiansen (Red.), *Utfordringer for norsk planlegging* (s. 63–84). Cappelen Damm Høyskoleforlaget.
- Arnesen, T. & Overvåg, K. (2010). Fjellområder og fjellkommuner i Sør-Norge. Definisjon, avgrensning og karakterisering. *Tidsskriftet Utmark*, 2010(1).
- Bay-Larsen, I. (2014). Kunnskap i norsk miljøplanlegging – relevans, troverdighet og legitimitet. *Kart og Plan*, 74(4), 266–279.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (2018). *Den samfunnsskapte virkelighet* (P. Veiden, overs.). Fagbokforlaget. (Opprinnelig utgitt 1966.)
- Bock, B. B. (2019). Rurality and multi-level governance: Marginal rural areas inciting community governance. I M. Scott., N. Gallent & M. Gkartziros (Red.), *The Routledge Companion to Rural Planning* (s. 103–113). Routledge.
- Boelens, L. & De Roo, G. (2016). Planning of undefined becoming: First encounters of planners beyond the plan. *Planning Theory*, 15(1), 42–67. <https://doi.org/10.1177/1473095214542631>
- Bryn, A., Strand, G.-H., Angeloff, M. & Rekdal, Y. (2018). Land cover in Norway based on an area frame survey of vegetation types. *Norsk Geografisk Tidsskrift*, 72(3), 131–145. <http://dx.doi.org/10.1080/00291951.2018.1468356>
- Falleth, E., Nordahl, B. & Saglie, I.-L. (2011). Evne eller vilje til lokal planlegging? *Plan*, 2011(3–4). <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3045-2011-03-04-17>
- Falleth, E. & Saglie, I.-L. (2012). Plan- og byggelovgivning – mellom demokrati og effektivitet. *Kart og plan*, 72(4), 289–297.
- Flå kommune. (2011). *Kommuneplan for Flå kommune: Samfunnsdelen 2011–2023*. Vedtatt av Flå kommunestyre 31.03.2011.
- Flå kommune. (2016a). *Kommuneplanens arealdel 2015–2027* [planbeskrivelse]. Vedtatt av Flå kommunestyre 26.05.2016.
- Flå kommune. (2016b). *Kommuneplanens arealdel 2015–2027* [plankart]. Vedtatt av Flå kommunestyre 26.05.2016.
- Flå kommune. (2017a). *Områderegulering Turufjell* [planbeskrivelse]. Vedtatt av Flå kommunestyre 17.08.2017.
- Flå kommune. (2017b). *Områderegulering Turufjell* [plankart]. Vedtatt av Flå kommunestyre 17.08.2017.
- Flå kommune. (2021). *Turufjell BFR 9* [planbeskrivelse]. Vedtatt av Flå kommunestyre 29.04.2021.
- Forskrift om nydyrking. (1997). *Forskrift om nydyrking* (FOR-1997-05-02-423). Lovdata. https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1997-05-02-423#KAPITTEL_2
- Franklin, J., Cromack, K., Denison, W., McKee, A., Maser, C., Sedell, J., Swanson, F. & Juday, G. (1981). *Ecological characteristics of old-growth Douglas-fir forests*. Gen. Tech. Rep. PNW-GTR-118. Portland, Oregon. Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Forest and Range Experiment Station.
- Frank, K. I. & Hibbard, M. (2019). Production, consumption and protection. I M. Scott., N. Gallent & M. Gkartziros (Red.), *The Routledge Companion to Rural Planning* (s. 68–78). Routledge.
- Gundersen, V., Singsaas, J., Grønn, F., Köhler, B. & Simensen, T. (2023). *Tradisjon og destinasjon – en studie av fritidsboliger, ferdsel og fremtidsbilder på Hardangervidda*. NINA Temahefte 8. Norsk institutt for naturforskning. <https://hdl.handle.net/11250/3077502>
- Healey, P. (1999). Institutional Analysis, Communicative Planning, and Shaping Places. *Journal of Planning Education and Research*, 19(2), 111–121. <https://doi.org/10.1177/0739456X9901900201>
- Healey, P. (2006). *Collaborative Planning: Shaping Places in Fragmented Societies* (2. utg.). Palgrave.

- Klima- og miljødepartementet. (2021). *Nasjonale og vesentlige regionale interesser på miljøområdet – klargjøring av miljøforvaltningens innsigelsespraksis* (T-2/16).
- Kommunal- og moderniseringspartiet. (2014). *Retningslinjer for innsigelse i plansaker etter plan- og bygningssloven* (Nr. H-2/14) [rundskriv].
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2015). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2015–2019*.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2019). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023*.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2023). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2023–2027*.
- Konsekvensutredning Turufjell. (2017). *Turufjell, naturverdier og konsekvensutredning*. Asplan Viak rapport.
- Mahoney, J. & Thelen, K. A. (2010). A Theory of Gradual Institutional Change. I J. Mahoney and K. A. Thelen (Red.), *Explaining Institutional Change: Ambiguity, Agency, and Power* (s. 1–37). Cambridge University Press.
- Meld. St. 33 (2012–2013). *Klimatilpasning i Norge*. Klima- og miljødepartementet.
- Meld. St. 14 (2015–2016). *Natur for livet – Norsk handlingsplan for naturmangfold*. Klima- og miljødepartementet.
- Meld. St. 13 (2020–2021). *Klimaplan for 2021–2030*. Klima- og miljødepartementet.
- Miljødirektoratet. (2023). *Høringsnotat om forbud mot nedbygging av myr* (Notat 01.12.2023). <https://www.miljodirektoratet.no/aktuelt/nyheter/2023/desember-2023/foreslar-forbud-mot-nedbygging-av-myr/>
- Mäntysalo, R. & Bäcklund, P. (2017). The governance of planning: Flexibly networked, yet institutionally grounded. I M. Gunder, A. Madanipour, V. Watson (Red.), *The Routledge handbook of planning theory* (s. 237–249). Routledge.
- Noss, R. F. (1990). Indicators for Monitoring Biodiversity: A Hierarchical Approach. *Conservation Biology*, 4(4), 355–364. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.1990.tb00309.x>
- NOU 2013: 10. (2013). *Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester*. Miljøverndepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2013-10/id734440/>
- NIBIO. (2021, 27. mai). Arealtype myr. <https://www.nibio.no/tema/jord/arealressurser/arealressurskart-ar5/arealtype-myr>
- NIBIO. (u.å.). Kontinuerlig ajourhold. Hentet 4. august 2023 fra <https://www.nibio.no/tema/jord/arealressurser/arealressurskart-ar5/ajourhold-av-ar5/kontinuerlig-ajourhold>
- Overvåg, K. (2010). Second homes and maximum yield in marginal land: The re-resourcing of rural land in Norway. *European Urban and Regional Studies*, 17(1), 3–16. <https://doi.org/10.1177/0969776409350690>
- Regjeringen. (2023). Forslag til lov om oppheving av lov om endring av jordlova (oppheve forbudet mot nydyrking av myr), LOV-2021-06-11-82 [høringsnotat]. <https://www.regjeringen.no/contentassets/eba-9226b9a7a46bdb0abbaf1d562db77/hoyringsnotat-nydyrking-2023.pdf>
- Rørholt, A. & Steinnes, M. (2020). *Planlagt utbygd areal 2019–2030* (Notat SSB), 2020/10. <https://www.ssb.no/natur-og-miljo/artikler-og-publikasjoner/attachment/415893?ts=17ef74fe760>
- Saglie, I.-L., Hofstad, H. & Hanssen, G. S. (2015). Hvordan studere motstridende hensyn i den kompakte myen? I G. S. Hanssen., H. Hofstad. & I.-L. Saglie (Red.), *Kompakt byutvikling: muligheter og utfordringer* (s. 26–35). Universitetsforlaget.
- SSB. (2022). *Statistikkbanken*. Hentet 15. mars fra <https://www.ssb.no/statbank>
- Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning. (2018). *Lov om planlegging og byggesaksbehandling* (FOR-2018-09-28-1469). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2018-09-28-1469>
- St.meld. nr. 34 (2006–2007). *Norsk klimapolitikk*. Miljøverndepartementet.
- St.meld. nr. 39 (2008–2009). *Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen*. Landbruks- og matdepartementet.
- Teigen, H. (2015). Fjellbygdøkonomi: Kva for fortrinn kan fjellregionar ha? I T. Skjeggedal & K. Overvåg (Red.), *Fjellbygd eller feriefjell?* (s. 79–106). Fagbokforlaget.

- Tjørve, E., Tjørve, K. M. C. & Owusu, K. (2022). Barriers and challenges to sustainable physical planning for mountain destinations and second-home developments in the mountain region of south-eastern norway: the reign of governments or developers? *European Spatial Research and Policy*, 29(2), 115–129. <http://dx.doi.org/10.18778/1231-1952.29.2.07>
- Winge, N. K. (2017). Plan- og bygningsloven – en felles arena for sektorer og interesser? *Kart og Plan*, 77(1), 7–20.
- Yu, Z., Beilman, D. W. & Jones, M. C. (2009). Sensitivity of Northern Peatland Carbon Dynamics to Holocene Climate Change. I A. Baird, L. Belyea, X. Comas, A. Reeve & L. Slater (Red.), *Carbon Cycling in Northern Peatlands* (s. 55–69). American Geophysical Union. <https://doi.org/10.1029/2008GM000822>

Appendiks

Type dokument	Referanse på dokument
Stortingsmelding	St.meld. nr. 54 (2000–2001). <i>Norsk klimapolitikk</i> . Miljøverndepartementet.
Veileder	Miljøverndepartementet. (2005). <i>Planlegging av fritidsbebyggelse</i> .
NOU	NOU 2006: 18. (2006). <i>Et klimavennlig Norge</i> . Klima- og miljødepartementet.
Stortingsmelding	St.meld. nr. 34. (2006–2007). <i>Norsk klimapolitikk</i> . Miljøverndepartementet.
Stortingsmelding	St.meld. nr. 25 (2008–2009). <i>Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken</i> . Kommunal- og regionaldepartementet.
Stortingsmelding	St.meld. nr. 39. (2008–2009). <i>Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen</i> . Landbruks- og matdepartementet.
Rapport	Klima- og forurensningsdirektoratet. (2010). <i>Klimakur 2020</i> (Rapport nr. TA-2590).
Stortingsmelding	Meld. St. 14 (2010–2021). <i>Mot en grønnere utvikling – om sammenhengen i miljø- og utviklingspolitikken</i> . Utenriksdepartementet.
Nasjonale forventninger	Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2015). <i>Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2015–2019</i> .
Stortingsmelding	Meld. St. 21 (2011–2012). <i>Norsk klimapolitikk</i> . Miljøverndepartementet.
Stortingsmelding	Meld. St. 9 (2011–2012). <i>Landbruks- og matpolitikken – Velkommen til bords</i> . Landbruks- og matdepartementet.
Stortingsmelding	Meld. St. 33. (2012–2013). <i>Klimatilpasning i Norge</i> . Klima- og miljødepartementet.
NOU	NOU 2013: 10. (2013). <i>Naturens goder – om verdier av økosystemtjenester</i> . Miljøverndepartementet.
Stortingsmelding	Meld. St. 14. (2015–2016). <i>Natur for livet – Norsk handlingsplan for naturmangfold</i> . Klima- og miljødepartementet.
Nasjonale forventninger	Kommunal- og moderniseringsdepartementet. (2015). <i>Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2015–2019</i> .
Stortingsmelding	Meld. St. 18 (2015–2016). <i>Friluftsliv – natur som kilde til helse og livskvalitet</i> . Klima- og miljødepartementet.
Stortingsmelding	Meld. St. 18 (2016–2017). <i>Bærekraftige byar og sterke distrikt</i> . Kommunal- og moderniseringsdepartementet.
Stortingsmelding	Meld. St. 6 (2016–2017). <i>Verdier i vekst – Konkurransedyktig skog- og trenærning</i> . Landbruks- og matdepartementet.
Stortingsmelding	Meld. St. 11 (2016–2017). <i>Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon</i> . Landbruks- og matdepartementet.
Statlige planretningslinjer	Statlige planretningslinjer for klima- og energiplanlegging og klimatilpasning. (2018). <i>Lov om planlegging og byggesaksbehandling</i> (FOR-2018-09-28-1469). Lovdata.
Nasjonale forventninger	Kommunal- og distriktsdepartementet. (2019). <i>Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023</i> .
Utredning	Riksrevisjonen. (2019). <i>Riksrevisjonenes undersøkelse av behandling av innsigelser i plansaker</i> .
Stortingsmelding	Meld. St. 13. (2020–2021). <i>Klimaplan for 2021–2030</i> . Klima- og miljødepartementet.
Rundskriv	Klima- og miljødepartementet. (2021). <i>Nasjonale og vesentlige regionale interesser på miljøområdet – klargjøring av miljøforvaltningens innsigelsespraksis</i> (T-2/16).
Strategi	Klima- og miljødepartementet. (2021). <i>Naturstrategi for våtmark</i> .
Veileder	Kommunal- og distriktsdepartementet. (2022). <i>Rettleiar om planlegging av fritidsustader</i> .
Veileder	Miljødirektoratet. (2023). <i>Karbinrike arealer i arealplanlegging</i> .
Veileder	Miljødirektoratet. (2023). <i>Klimavennlig lokalisering i arealplanleggingen</i> .